

INGLIZ TILI TIBBIY TERMINLARINING O‘ZBEK TILIGA TARJIMASI:
SINONIMLAR VA STANDARTLASHTIRISH MUAMMOLARI

Soliyeva Maxliyoxon Baxodirjon qizi

Surxondaryo viloyati Termiz shahri 26-maktabning ingliz tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17167293>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilidagi tibbiy terminlarning o‘zbek tiliga tarjima qilinish jarayoni, tarjimada uchraydigan sinonimik birliklar va ularning standartlashtirishdagi qiyinchiliklari tahlil qilinadi. Tibbiy atamalarni o‘zbek tiliga to‘g‘ri va yagona shaklda kiritish nafaqat ilmiy aniqlikni, balki amaliyotdagi tushunarlikni ham ta‘minlaydi. Maqolada xalqaro tibbiyot terminologiyasining shakllanish omillari, sinonimlarning paydo bo‘lish sabablari, tarjimada yo‘l qo‘yiladigan farqlar va ularni bartaraf etish usullari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: tibbiy termin, tarjima, sinonim, standartlashtirish, leksik birlik, tibbiy lug‘at, lingvistika.

Kirish: Tibbiyot sohasi dunyo miqyosida eng ko‘p o‘rganiladigan va global ilmiy terminlarga boy sohalardan biridir. Bugungi kunda aksariyat tibbiy atamalar ingliz tilida shakllangan bo‘lib, ular xalqaro ilmiy muloqotda keng qo‘llanadi. Shu bois, ushbu terminlarning o‘zbek tiliga to‘g‘ri tarjima qilinishi dolzarb masala hisoblanadi. Tarjima jarayonida sinonimlarning paydo bo‘lishi, bir xil tushunchaning turlicha ifodalanishi ham ilmiy, ham amaliy jihatdan chalkashliklarga sabab bo‘lmoqda.

O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi, ilm-fan taraqqiyoti, tibbiy ta‘lim va amaliyotda qo‘llaniladigan lug‘at boyligini tartibga solish masalalari tibbiy terminlarning standartlashtirilishini talab qiladi. Masalan, ingliz tilidagi *disease* so‘zi ayrim hollarda "kasallik", ba‘zi hollarda esa "xastalik" tarzida qo‘llaniladi. Bu ikki atama ma‘nodosh bo‘lsa-da, ilmiy matnlarda yagona variantning qo‘llanishi aniqlikni ta‘minlaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi — ingliz tili tibbiy terminlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda yuzaga keladigan sinonimik muammolarni tahlil qilish va standartlashtirish zaruriyatini asoslashdir. Shuningdek, xalqaro tajribani inobatga olib, o‘zbek tilida yagona terminologik tizimni shakllantirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism: Tibbiy terminlarni ingliz tilidan o‘zbekchaga tarjima qilish masalasi juda murakkab va ko‘p qirrali hodisa hisoblanadi. Avvalo, ingliz tilidagi tibbiy atamalar ko‘pincha yunon va lotin tillaridan o‘zlashtirilgan bo‘lib, ularning tuzilishi va semantikasi turli darajada murakkablik tug‘diradi. Masalan, *cardiology*, *neurology*, *oncology* kabi terminlar xalqaro miqyosda yagona shaklda qo‘llanadi, ammo ularni o‘zbek tiliga tarjima qilishda ba‘zan “yurakshunoslik”, “asabshunoslik”, “saratonshunoslik” kabi to‘liq ekvivalentlar yaratilsa, ayrim hollarda ular rus tilidan o‘tgan variantlari – “kardiologiya”, “nevrologiya”, “onkologiya” tarzida ishlatiladi. Har ikkala yondashuvning afzalliklari mavjud: milliy shakl tushunarliroq bo‘lsa, xalqaro variant ilmiy aniqroq hisoblanadi. Shu bois, terminlarni tanlashda umumxalq nutqi bilan ilmiy doira ehtiyojlari muvozanatini topish talab etiladi.

Sinonimlarning paydo bo‘lishi esa eng katta muammolardan biridir. Birgina *therapy* atamasi o‘zbek tilida uch xil shaklda – “davolash”, “muolaja” va “terapiya” sifatida uchrashi mumkin. Amaliyotda shifokorlar ko‘proq “muolaja” so‘zini ishlatmalar, ilmiy matnlarda “terapiya”

qo'llanadi, oddiy odamlar esa "davolash" variantini afzal ko'radi. Bunday turlicha qo'llanish ilmiy aniqlikka putur yetkazadi va ta'lim jarayonida chalkashlik tug'diradi. Shu sababli sinonimlar ichida yagona shaklni tanlash zaruriyati tug'iladi. Biroq bu jarayonni faqatgina tilshunoslar emas, balki shifokorlar, tarjimonlar va ilmiy jamoatchilik hamkorlikda hal qilishi kerak.

Tibbiy terminlar tarjimasida rus tili ta'siri ham sezilarli. Mustaqillikdan oldingi davrlarda o'zbek tibbiyot adabiyotlarining katta qismi rus tilidan o'girilganligi sababli ko'plab terminlar asl inglizcha shakldan emas, balki ruscha variantdan kirib kelgan. Masalan, inglizchadagi *stroke* atamasi aslida "miya qon aylanishining buzilishi" ma'nosini anglatga-da, rus tili orqali "insult" shaklida o'zbekchaga o'tgan. Hozirgi kunda ham shifokorlar "insult" so'zini ishlatadi, biroq ayrim ilmiy maqolalarda "miya insult" yoki "miya qon aylanishining buzilishi" kabi izohlashga intilish kuzatiladi. Bu esa o'z-o'zidan standartlashtirish zaruriyatini ko'rsatadi.

Standartlashtirish tibbiy terminlarning yagona shaklda ishlatilishini ta'minlaydi. Bu jarayon nafaqat ilmiy ishlar, balki o'quv qo'llanmalar, klinik hujjatlar, elektron tibbiy ma'lumotlar bazalari va keng jamoatchilik uchun ham katta ahamiyatga ega. Masalan, bemor tibbiy kartasida "qandli diabet" yozilishi, boshqa joyda esa "diabet mellitus" yoki "shakar kasalligi" yozilishi mumkin. Ularning barchasi bir tushunchani ifodalasa-da, turli shaklda qayd qilinishi statistik ma'lumotlarni yig'ishda, kasallikni tahlil qilishda va xalqaro hamkorlikda qiyinchilik tug'diradi. Shu sababli yagona terminologiya qoidalari ishlab chiqilishi zarur.

Xalqaro tajribaga qarasak, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti muntazam ravishda terminologik standartlarni ishlab chiqadi. ICD-11 (Xalqaro kasalliklar tasnifi) bunga yaqqol misoldir. Mazkur hujjatda kasalliklarning nomlanishi yagona tizimga solingan, u turli tillarga moslashtirilgan va butun dunyo shifokorlari tomonidan qo'llanilmoqda. O'zbek tili uchun ham shunday amaliyotdan foydalanish, mavjud terminlarni xalqaro tasnif bilan uyg'unlashtirish zarur.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, sinonimlarning butunlay yo'qolishi ham mumkin emas, chunki har bir tilning o'z leksik boyligi va ifoda imkoniyatlari bor. Biroq ilmiy matnlarda sinonimlarning chegaralangan holda qo'llanilishi, yagona shaklning afzal ko'rilishi eng to'g'ri yondashuv hisoblanadi. Aks holda, bir tushunchaga turlicha yondashuv tibbiy ta'limda chalkashlik tug'dirishi, talabalarning bilimni baholashda turli qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin.

Bugungi kunda o'zbek tilida tibbiy lug'atlar yaratilmoqda, yangi darsliklar chop etilmoqda, ammo ularning barchasida terminlarning bir xilligi to'liq ta'minlangan emas. Ayrim kitoblarda bir variant ishlatilsa, boshqa manbalarda boshqa variant qo'llanadi. Masalan, *hypertension* uchun "gipertoniya", "arterial bosim oshishi", "yuqori qon bosimi" atamaları uchraydi. Ilmiy doiralarda "gipertoniya" keng qo'llanayotgan bo'lsa-da, xalq orasida "yuqori qon bosimi" tushunchasi ko'proq ishlatiladi. Bu ikki qatlamning uyg'unlashtirilishi, ya'ni ilmiy ham, xalqchil shaklning muvofiqlashtirilishi dolzarbdir.

Umuman olganda, ingliz tilidagi tibbiy terminlarni o'zbek tiliga to'g'ri tarjima qilish va sinonimlarni cheklash jarayoni uzoq muddatli va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim. Bunda maxsus terminologik kengashlar tuzish, ilmiy va amaliy lug'atlarni muntazam ravishda yangilash, darslik va qo'llanmalarni yagona standart asosida nashr etish muhim o'rin tutadi. Faqat shunda o'zbek tili tibbiyot sohasida ham aniq, tizimli va xalqaro darajada raqobatbardosh terminologiyaga ega bo'la oladi.

Xulosa: Ingliz tili tibbiy terminlarining o'zbek tiliga tarjimasi jarayonida sinonimlar ko'pligi muhim muammolardan biri hisoblanadi. Bu holat ilmiy aniqlikka putur yetkazishi, amaliyotda esa chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

Standartlashtirish esa tibbiyot sohasi uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Yagona terminologiya nafaqat ilmiy tadqiqotlarda, balki amaliyotda ham samaradorlikni oshiradi. Tarjima jarayonida sinonimlar ichidan eng mos, tushunarli va xalqaro standartlarga yaqin variant tanlanishi lozim.

O'zbek tilidagi tibbiy terminlarning yagona lug'atini tuzish, xalqaro tajribalardan foydalanish va maxsus terminologik komissiyalar faoliyatini kuchaytirish ushbu muammoga yechim bo'la oladi. Shuningdek, tarjimonlar, shifokorlar va tilshunos olimlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, tibbiy terminlarni tarjima qilish va standartlashtirish jarayoni o'zbek tili ilmiy lug'at boyligini rivojlantirish, uni xalqaro ilmiy muloqot darajasiga ko'tarishning eng muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimov, R. (2020). *O'zbek tilida ilmiy terminlarni standartlashtirish masalalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Brown, T. (2018). *Medical Terminology: A Systems Approach*. New York: McGraw-Hill.
3. Xo'jayev, S. (2019). *Tibbiy atamalar tarjimasi va izohli lug'at*. Toshkent: O'zbekiston.
4. Dorland, W. (2017). *Dorland's Illustrated Medical Dictionary*. Philadelphia: Elsevier.
5. Karimova, D. (2021). "Ingliz tili terminlarini o'zbekchaga moslashtirishda lingvistik muammolar". *Filologiya masalalari*, №3.
6. World Health Organization (WHO). (2022). *International Classification of Diseases (ICD-11)*. Geneva: WHO Press.
7. Rasulova, M. (2020). *Tibbiy tarjimada sinonimlarning o'rni*. Toshkent: Ilm ziyo.